

Η Καλχού έγινε κυρίως γνωστή ως πρωτεύουσα του Ασσυρνασιρπάλ Β' (883 - 859), ενός από τους σημαντικότερους προσαργωνιδικούς Ασσυρίους βασιλείς της Ασσυρίας και κατά πολύ σκληρότερου, πολεμικού και άγριου ηγεμόνα της αρχαίας Μέσης Ανατολής. Πρώιμη κατοίκηση έχει επισημανθεί στο χώρο, αναγόμενη στο τέλος της τρίτης χιλιετίας, κάτι το οποίο έρχεται από συμφώνως με τις βιβλικές αναφορές περί ανέγερσης των βόρειων μεσοποταμιακών πόλεων. Η πόλη προσέλαβε τις μεγαλύτερες διαστάσεις της κύρια κατά το πρώτο ήμισυ της πρώτης χιλιετίας και έχοντας σχήμα περίπου τετραγώνου έφθανε, ως προς τη μέγιστη πλευρά της, σε μήκος περίπου 2.300 μ. Από τη δυτική της πλευρά περιβαλλόταν από τον Τίγρη (ασσ. Ινκλάτι), ενώ η νότια πλευρά της έκλεινε από ένα κατά μήκος της διαμορφωμένο κανάλι, το οποίο τροφοδοτούνταν με νερό του Μεγάλου Ζαμπ, χύνοντάς το στη συνέχεια στον Τίγρη. Στο ΝΔ. άκρο ένας λόφος είχε διαμορφωθεί από τη συσσώρευση υπολειμμάτων παλαιότερων σταδίων κατοίκησης και είχε στα νέα ασσυριακά χρόνια διευθετηθεί έτσι, ώστε να ανεγερθεί η «ακρόπολη» της Καλχού. Σ' αυτήν την εσωτερική πόλη, για να χρησιμοποιήσουμε την πιο σωστή ορολογία, υπήρχαν συγκεντρωμένα τα κύρια ανάκτορα, ναοί και οπλοστάσια.

Στο ΒΔ. άκρο της «εσωτερικής πόλης» υπήρχε μια ζικκουράτ και διαδοχικά στην ίδια ευθεία προς Ν, πρώτα, ο ναός της Ιστάρ (Α) και ο ναός του Νινουρτά (Δ), ύστερα το αποκαλούμενο ΒΔ. Ανάκτορο, μετά το Ανάκτορο του Αντάντ - Νιραρί Γ' και, τέλος, στο ΝΔ. πλέον άκρο το ΝΔ. Ανάκτορο. Στο ΝΑ. άκρο της «εσωτερικής πόλης» υπήρχε το γνωστό ως «Πυρπολημένο Ανάκτορο» και ο Εζίντά (σημαντικός για ολόκληρο το μεσοποταμιακό χώρο), ναός του Ναμπού (θεού της Σοφίας). Βορειότερα λίγο από το ΝΑ. άκρο της «εσωτερικής πόλης» ήταν το Ανάκτορο του Κυβερνήτη, ενώ στο κέντρο υπήρχε ένα ακόμη ανάκτορο, κοντά στο οποίο βρέθηκαν οι τρεις οβελίσκοι. Πολλά διοικητικά κτίρια βρίσκονταν στα ΒΑ.

Η «εσωτερική πόλη» της Χ. τράβηξε πρώτα το ενδιαφέρον του Α.Η. Layard, ο οποίος αρχισε εκεί ανασκαφές το Νοέμβριο του 1845 (κύριες αναφορές του στα έργα του: «Nineveh and its Remains» (2 vols) London, 1850 και «Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon», London 1853). Πρώτα ανασύρθηκαν στο φως κατά τις ανασκαφές εκείνες τα τείχη της «εσωτερικής πόλης», το σχετικό ρομβοειδές σχήμα των οποίων διακρίνεται καθαρά ακόμη και σήμερα, παρά την έκτοτε διαβρωτική δράση της βροχής, καθώς και ανάγλυφα από τη διαίτη του Ασσυρνασιρπάλ Β' (μεταγενέστερα ονομασμένη σε επιστημονική ορολογία ως «ΒΔ. Ανάκτορο»). Αμέσως μετά αναφάνηκαν τα ανάγλυφα πτερωτά λιοντάρια και βόδια με τα πανύψηλα δαιμονικά όντα των εισόδων του κεντρικού ανακτόρου, τα οποία είχαν ιδιαίτερα εντυπωσιασεί τότε το δυτικό κόσμο, μέσα από τις σε εφημερίδες περιγραφές τους. Η ανασκαφή του Layard επεκτάθηκε μέχρι και τα παράπλευρα δωμάτια του ΒΔ. Ανακτόρου και τα ευρήματα περιλάμβαναν αλαβάστρινη αγγειοπλαστική, χάλκινα αγαλματίδια και τμήματα της ζωγραφικής διακόσμησης. Τα τελευταία δυστυχώς χάθηκαν για πάντοτε, διότι στην εποχή εκείνη δεν υπήρχαν μέσα διατήρησής τους, ούτε η ανασυνθετική εργασία στην περίπτωση τμημάτων ζωγραφικής εσωτερικών τοίχων είχε εξελιχθεί. Η πρώτη αυτή ανασκαφική περίοδος στη Χ. έληξε το 1847 και μέχρι τότε αρκετά άλλα κτίρια είχαν ανακαλυφθεί: δίπλα στον Τίγρη υπήρχε το Ανάκτορο του Αντάντ - Νιραρί Γ', ενώ πιστοποιήθηκε ότι το ΝΔ. Ανάκτορο είχε ανακαινισθεί επί Ασραχσάδωνα (ένδειξη σαφής της διατήρησης της πόλης σε πρώτο επίπεδο σημασίας του μέσο των προσαργωνιδικών χρόνων) και ότι μάλιστα τότε είχαν μεταφερθεί εκεί τα ανάγλυφα κάποιου ανακτόρου του Τεγλαφθαλασάρ Γ', άλλου κορυφαίου ηγεμόνα της Νέας Ασσυρίας, εδρεύοντος στη Χ. Σε πολλές επιγραφές του «Κ. Ανακτόρου» το όνομα του Τεγλαφθαλασάρ Γ' σχετιζόταν με έναν ακόμη σημαντικό Ασσύριο ηγεμόνα, το Σαλμανασέρ Γ' (ασσ. Σουλμάνου - Ασαρέντι). Ακριβώς έξω από το «Κ. Ανάκτορο» βρέθηκε πρώτα ο «Μαύρος Οβελίσκος» του Σαλμανασέρ Γ', επί του οποίου σώζονται εκτενείς επιγραφές, αναφερόμενες σε ιστορικά γε-

Ανάγλυφο της Χαλάνης με αναπαράσταση πτερωτού προστατευτικού της πόλης δαίμονα.

γονότα και ιδιαίτερα στη μάχη του Καρκάρ (853). Ανάμεσα στους φόρου υποτελείς βασιλείς αναφέρεται και ο Γιεχού, βασιλιάς του Γιοουντί (Ιούδα, Ν. κράτους των δυο φυλών). Σήμερα ο «Μαύρος Οβελίσκος» βρίσκεται στο British Museum.

Στο ΝΑ. άκρο βρέθηκε κάποιο μικρό κτίριο πρόχειρα διαμορφωμένο από τον Ασσύρ - ετιλινάνι, τελευταίο βασιλιά της Ασσυρίας πριν από την πτώση της Νινευή (612). Ίσως μετά την πτώση της πόλης Ασσυρίας (614) κάποιες ελπίδες αντίστασης στη Χ. των ελάχιστων φρουρών της Ασσυρίας είχαν δημιουργηθεί, παρά την προ ολίγων δεκαετιών φυγή των Ασσυρίων, γεγονός το οποίο αποτελούσε ήδη το φυσικό τέλος της κοσμοκρατορίας του Ασσορμπατινάλ. Έναν αιώνα μετά το Layard ο Μ.Ε.Λ. Mallowan συνέχισε την έρευνα στο συγκεκριμένο χώρο. Καθώς το 1847 ο Η.С. Rawlinson είχε φθάσει στο υψηλότερο σημείο αποκρυπτογράφησης των ασσορβαβυλωνιακών και ήταν πλέον ικανός να διαβάσει κάπως μερικά κείμενα, τότε μόνο ο Layard έμαθε ότι ο χώρος, τον οποίο ανέσκαπτε και εξελάμβανε ως την περιπαθώς αναζητούμενη Νινευή, ήταν ωστόσο η Χ.

Ο Layard επέστρεψε στη Νιμρούντ το 1849 φέρνοντας μαζί του καλούς σχεδιαστές, πρώτα τον Cooper, και ύστερα τον Bell, για να προσπαθήσει το σχεδιασμό όλων των αναγλύφων, ενώ ταυτόχρονα ολοκλήρωνε τις ανασκαφές του στο ΒΔ. Ανάκτορο, όπου τώρα εύρισκε εκατοντάδες χάλκινα αντικείμενα με ελεφαντοδόντινη ή και υάλινη διακόσμηση. Τότε συνάντησε δίπλα στη βάση της ζικκουράτ, τα θεμέλια του ναού του Νινουρτά, όπου σε πολυάριθμες πλάκες ανευρέθηκαν τα Χρονικά του Ασσυρνασιρπάλ Β', καθώς και ανέπαφο άγαλμά του, το οποίο στάλθηκε στο British Museum, ως σπάνιο είδος ολόγλυπτου, της νέας ασσυριακής εποχής, όπου τόσο καταλυτικό ρόλο στην τέχνη έπαιζε το ανάγλυφο. Οι ανασκαφές του Layard στη Χ. πήραν ένα τέλος το 1850, όπου η δεύτερεύουσα δουλειά στην ανατολική όχθη του Τίγρη, απέναντι από τη Μοσούλη, οδήγησε στην εκεί ανακάλυψη του Ανακτόρου του Σναχειρίμ και τελική και αμετάκλητα σωστή ταύτιση της «μεγάλης πολιτείας» Νινευή. Έκτοτε αφοσιώθηκε στην τελική αυτή φάση των αρχαιολογικών δραστηριοτήτων του.

Από το 1852 μέχρι το 1854 η συνέχιση του έργου του Layard στη Χ. ανατέθηκε στο Hormuzd Rassam, αδελφό του γεννημένου στη Μοσούλη Βρετανού προξένου στη Μοσούλη. Ο Rassam άσχολήθηκε κυρίως με το ναό του Ναμπού, ο οποίος ανασκάφηκε σε τελικό στάδιο από τον Mallowan στα μέσα του αιώνα μας. Εκεί βρήκε δυο αγάλματα αφιερωμένα στη ζωή του Αντάντ - Νιραρί Γ' και της Σαμουραμτά (Σεμίραμη), καθώς και μια στήλη του Σαμσί Αντάντ Ε'. Όμως και ο Η. Rassam είχε πολλές απασχολήσεις στη Νινευή και δεν μπορούσε να συνεχίσει κανονικά τις εργασίες του στην Χ. Το 1854 ο Sir H. C. Rawlinson εμπιστεύ-

θηκε τη συνέχιση των ανασκαφών στον W. K. Loftus, έναν από τους καλύτερους την εποχή εκείνη γνώστες του μεσοποταμιακού νότου (των σουμεριακών πόλεων). Ο Loftus ολοκλήρωσε αρκετά την εικόνα της ανασκαμμένης Χ. με την ανακάλυψη του «πυρπολημένου ανακτόρου», όπου βρήκε τα περισσότερα από τα φημισμένα ελεφαντοστά της Χ., τα οποία βοήθησαν πολύ στην αναζήτηση των καλλιτεχνικών τεχνοτροπιών της Νέας Ασσυρίας. Τον κύκλο των αρχαιολογικών ερευνών στη Χ. ολοκλήρωσε στα μέσα του αιώνα μας ο Μ.Ε.Λ. Mallowan («Nimrud and its Remains», 2 vols and plans, London, 1966, που είναι η καλύτερη παρουσίαση του θέματος μέχρι σήμερα).

Η ακτινοβολία της Χ. μέσα στην ιστορία, ωστόσο, δεν αντιστοιχεί σε πρώτιστο λόγο στα χρόνια, του Ασσυρνασιρπάλ Β' ή του Σαλμανασέρ Γ', αλλά στη σύντομη βασιλεία της Σεμίραμης, η οποία ήταν σύζυγος του Σαμσί - Αντάντ Ε' και μητέρα του Αντάντ - Νιραρί Γ' και ανέλαβε για μια εξεταστή την αντιβασιλεία της νέας ασσυριακής αυτοκρατορίας, λόγω της μικρής ηλικίας την οποία είχε ο Αντάντ - Νιραρί Γ' κατά τη στιγμή του θανάτου του πατέρα του.

Μια έντονη πολιτιστική επίδραση της Ασσυρίας πάνω στους Ουρρατούς σημειώθηκε ακριβώς αυτήν την περίοδο και φαίνεται να είναι το έργο της Σεμίραμης. Μια έντονη προβολή των πανάρχαιων μεσοποταμιακών ιδεωδών, εννοιών και αξιών, των οποίων φορέας ήταν τώρα η Ασσυρία, πάνω στους άεστους, άγριους και ουσιαστικά απολιτιστους Ουρρατούς θα τους καθιστούσε ακίνδυνους για την Ασσυρία. Έτσι φαίνεται ότι ακριβώς αυτά τα χρόνια της αντιβασιλείας της Σεμίραμης εισήχθη ο σφηνοειδής τρόπος γραφής στη χώρα Ουρρατού και στη συνέχεια μια τάξη αυλικών μετατράπηκε κατά το ασσορβαβυλωνιακό σύστημα σε «γραφείς», οι οποίοι άρχισαν να καταγράφουν τα επιτεύγματα των βασιλέων τους σε χρονικά και να αναπαριστούν σκηνές μαχών σε ανάγλυφα, κατά το ασσυριακό πρότυπο. Η σφηνοειδής συλλαβογραμματική ουρραϊκή γραφή είναι ιδιαίτερα απλοποιημένη σε σχέση με την ασσορβαβυλωνιακή, αλλά πολλά ασσυριακά συλλαβογράμματα και παλιά σουμερογράμματα πέρασαν στα ουρραϊκά. Η πολιτισμική αυτή επίδραση διαμόρφωσε και την προσωπικότητα του κύριου θεού του ουρραϊκού πανθέου: του Χάλαντις. Στο εξής ο Χάλαντις είναι το ουρραϊκό ανάλογο του Ασσύρ και ο χαρακτηρισμός παγκόσμιου υπέρτατου θεού, τον οποίο προσλαμβάνει, δίνει ένα μονοθεϊστικό τόνο στη θρησκεία των Ουρραίων. Πολύ περισσότερο από αυτό, τώρα ο ίδιος ο θεός Χάλαντις δίνει το όνομα στη χώρα του ως «Χώρα του Χάλαντις» κατά το ασσυριακό πρότυπο, ενώ πιο πριν το συνηθισμένο όνομα, με το οποίο οι κάτοικοι της χώρας την αποκαλούσαν, ήταν «Μπαϊνάς».

Η πολιτισμική επίδραση της Σεμίραμης, πάνω στο κράτος Ουρρατού, φαίνεται όχι μόνο από την επιβίωση της ονομασίας «Χώρα Χάλαντις» μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια ως «Χάλαδοι» για το λαό της περιοχής μέσα σε πολλά ελληνικά κείμενα, αλλά και από πολλές μυθικές παραδόσεις, οι οποίες συσχετίζουν τη Σεμίραμη με το χώρο της λίμνης Βαν, επίκεντρο των Αρμενίων απογόνων των Ουρραίων. Σύμφωνα με διάφορες αρμενικές παραδόσεις η Σεμίραμη ανήγειρε την πανάρχαια παραλίμνια πόλη και ως εκ τούτου τα ουρραϊκά τείχη της ακρόπολης αποκαλούνταν «βραχτώδης πύργος της Σεμίραμης» και η ίδια η πόλη Βαν (ελλην. Βουάνα, βυζ. Βάνα) στα αρμενικά ονομάστηκε Σαμίρα - μάκερτι, δηλ. Πόλη της Σεμίραμης.

Αυτή η πολιτισμική επίδραση είχε εκπορευθεί από τη Χ. και την είχε καταστήσει πολιτισμική πρωτεύουσα της χώρας Ασσυρίας. Ένα τέτοιο γεγονός είχε βέβαια την ιστορική εξήγησή του και οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η Σεμίραμη (ασσ. Σαμμού - ραμτά) είχε να αντιμετωπίσει την άνοδο των Ουρραίων, οι οποίοι υπό τον Ισπουνί (824 - 806) και το Μενούα (805 - 788) είχαν αποβεί ο υπ' αριθμόν 1 αντίπαλος της Ασσυρίας. Ανέλαβε μια σειρά εκστρατειών εναντίον της Τουρούσα (ουρρατ. Τούσα, ελλ. Θωσπίτις), παραλίμνια πρωτεύουσα των Ουρρατών (σημέρα «Ακρόπολη της Βαν», Van Kalesi), τις οποίες εξετέλεσαν οι διάφοροι στρατηγοί της. Οι συνεχείς εκστρατείες ξεκίνησαν από τα ΒΑ. άκρα της Μεσοποταμίας, ε-

περιοχή Γκουζάνα (ελλ. Γαυζανίτις) και πήραν το συνήθη δρόμο προς τη λίμνη Βαν μέσω Ουαϊάς (σημ. Μπίτιλις). Τα ασσυριακά στρατεύματα επιτέθηκαν, επίσης, επανειλημμένα εναντίον των Μανάι, των Ματαί (Μήδων) και των Χουμποουσιά, οι οποίοι όλοι είχαν αναγκαστικά συμμαχήσει με το κράτος Ουραρτού. Ο Κανών των Επωνύμων σημειώνει στη συνέχεια επτά εκστρατείες ενάντια στους Μήδους και άλλες τέσσερις εναντίον των Χουμποουσιά. Η όλη στρατηγική είχε ανατεθεί στον Ασσύριο αρχιστράτηγο Νεργκάλ - ιλία. Έτσι, η πολιτισμική αντιπαράθεση και εξαγωγή της Σεμίραμης συμπλήρωσε το έργο των στρατιωτικών της. Πέραν αυτών οι ιδιαιτερότητες της Σαμουραμάτ οδήγησαν όχι μόνο στην υστεροφημία, αλλά και στη δημιουργία ενός φανταστικού μυθικού προσώπου μέσα στις διάφορες ελληνικές παραδόσεις. Σύμφωνα με αυτές, ο πανάρχαιος βασιλιάς Νίνος (του οποίου δημιουργία ήταν και η Νίνος, όπως αποκαλούσαν στα αρχαία ελληνικά τη Νινευή), ιδρυτής του πρώτου μεγάλου ασιατικού κράτους, όταν εκστράτευσε εναντίον της Βακτριανής, εξετίμησε την ανδρεία και την κρίση της Σεμίραμης, συζύγου κάποιου στρατηγού του, η οποία ήταν κόρη της θεάς Δερκετούς. Μετά το θάνατο του συζύγου της, ο Νίνος και η Σεμίραμη παντρεύτηκαν, αλλά σύντομα έμεινε η Σεμίραμη μόνη. Έκτισε τη Βαβυλώνα και τους Κρεμαστούς Κήπους και εισήγαγε τη θρησκεία του Ναμπού, Βαβυλώνιου θεού της σοφίας. Κατέστει-

λε στη συνέχεια μια εξέγερση στα Εκβάτανα της Μηδίας και επεξέτεινε τα σύνορά της μέχρι την Αίγυπτο, την Αιθιοπία και την Ινδία. Εκεί τέθηκε τέλος στην επέκτασή της, καθώς ελέφαντες κατασυνέτριψαν τα στρατεύματά της και εκείνη δεν απασχολήθηκε του λοιπού με πολέμους.

Η Σεμίραμη είχε κατά τις διάφορες μυθικές παραδόσεις ανεγείρει πολλές στήλες ορίων με επιγραφές, οι οποίες περιέγραφαν τις νίκες της. Μια τέτοια στήλη είχε ο ίδιος ο Αλέξανδρος συναντήσει στον ποταμό Ιαξάρτη της Σκυθίας, όπου η Σεμίραμη ανέφερε ότι, αν και είχε σώμα γυναικείο, οι πράξεις της την είχαν κατατάξει ισότιμη με άντρες και ότι είχε δει τους τέσσερις ωκεανούς. Στο τέλος της ύπαρξής της, η Σεμίραμη είχε μεταμορφωθεί σε περιστέρι, για να γλιτώσει από τις συνωμοσίες του γιου της, Νινύα.

Πρέπει να τονισθεί ότι πολλά σημεία της μυθικής προσωπικότητας της Σεμίραμης προέρχονται από συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις και αιτιολογούνται πλήρως: ως «σύζυγος του Νίνου και βασίλισσα της Βαβυλώνας» αποδίδει σωστά την ιστορική συγκυρία της ως βασίλισσας της Ασσυρίας και τα μέγιστα ενδιαφερόμενης για την ανακαίνιση της Βαβυλώνας. Η πρόωθη της θρησκείας του Ναμπού προφανώς σημαίνει την ιδιαίτερη υποστήριξη της Σαμουραμάτ προς το Ιερατείο του Ναμπού, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται από την ανεύρεση τεσσάρων αγαλμάτων του

Ναμπού στο ναό της Χ., τα οποία είχαν προσφέρει η Σεμίραμη και ο γιος της, Αντάντ - Νιραρί Γ'. Η καταστολή της εξέγερσης των Εκβατάνων προφανώς αντανακλά τις μεγάλες προσπάθειες της Σεμίραμης στο Βορρά.

Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι το αποκορύφωμα της Χ. μέσα στην ιστορία του πολιτισμού ήταν τα χρόνια της μόνης Ασσυρίας βασίλισσας.

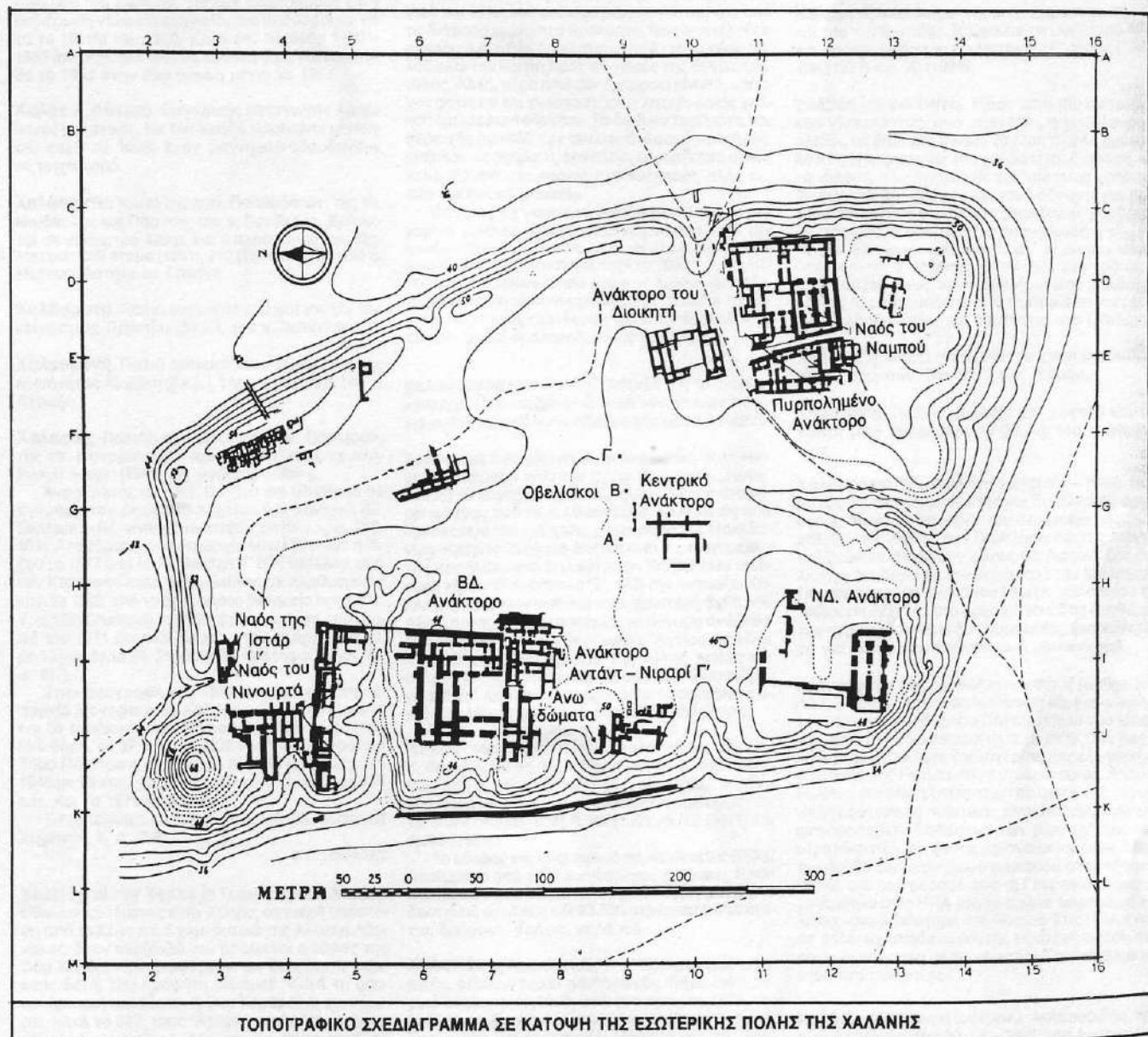
Κ. ΜΕΓΑΛΟΜΜΑΤΗΣ

Χαλανίκη. Παλιό χωριό του Πόντου, της περιφέρειας Σουρμένων, της επ. και του ν. Τραπεζούντας, που δεν υφίσταται πλέον. Πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών (1923), κατοικούσαν 25 ελληνικές οικογένειες.

Χαλόουα (Halawa). Κοιλάδα της Χαβάης, στα ΒΔ της νήσου Μολοκά, ΝΑ του όρους Καμακού (ύψους 1.515 μ.), έκτασης 6 x 0,75 χλμ. Βρίσκεται σε αρκετό βάθος και από πλευράς γεωργικής είναι εύφορη. Παλιότερα, αποτελούσε την εστία πολλών Χαβανέζων, οι οποίοι, όμως, μετά τις πλημμύρες του 1946, εγκατέλειψαν τις εκεί εστίες τους (τώρα απαντούν μερικοί ψαράδες και γεωργοί).

Χάλαρα. Παλιό χωριό στο νησί Σέρφιφος, του ν. Κυκλάδων.

Χάλαρα. Χωριό και κοινότητα της επ. και του ν. Καστοριάς. Παλιότερα λεγόταν *Ποδοβίστα*. Έχει

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΣΕ ΚΑΤΩΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΧΑΛΑΝΗΣ

